

– *Sistem veznih posod, Ljudstvo in ozemlje ter Arhitektura ljudstev*. Vsem je skupno sklicevanje na reference (post)maltuzijancev, zlasti na problematiko pozitivne evgenike (Francija) ter negativne (Nemčija); slednja je bila radikalizirana s holokavstom. Le Bras kot Parižan in vitez častne legije, kot direktor oddelka za metode in projekcije na INED ter vodja raziskav na Nacionalnem inštitutu za demografske študije skuša demografsko problematiko rešiti zameglenih ideologij, ki so se zaostrile od druge svetovne vojne dalje. Poudarja, da so Francozi zmanipulirani z ideologijami; to tezo argumentira preko afere Rommel (rivalstvo med Francijo in Nemčijo, 1878), ki je v preobliki afere Bumedien razkrinkala svoj pravi značaj. Sovpadanje podobe umišljenega Francoza in podobe potomca tujca neevropskega porekla ni naključna. Gre za ambivalentno evolucijo ideje o vpadu (sistem veznih posod) ter na drugi strani še vedno aktualne Montesquiejeve geografsko antropološke teorije okolja. V pričujočem delu sledimo zlasti predstavi o tujcu, kjer gre za graditev tradicije, polne predsodkov in rasističnih tendenc *Mein Kampfa*. Torej izrazito aktualno delo v premislek strahu pred *feredami*, pred tujci neevropskega porekla, pred Judi, ki so siva eminenca prostozidarskih lož.

Nemci danes na primer sprejemajo več političnih beguncev kot katera koli druga odprta država na svetu. Ideologija »*tujcev treh koncentričnih krogov*« za Francoze kaže jasno tendenco, ki jo avtor prezentira skozi celotno delo (izsledki Nacionalnega inštituta za demografske študije) in nakazuje možnost, da postajamo tujci v lastnih deželah ne zaradi dejanskega »vdora« tujcev neevropskega porekla, pač pa zaradi pranja možgan, kar argumentira z Ratzelom in Renanom: »*človeška skupina si prilasti neko ozemlje, tako da se poveže zaradi vpliva nejasnih idej*«. Te nejasnosti, ki so skupne kolektivni zavesti neke skupine ali naroda so vsajene tudi z geslom *Blut und Boden*, kjer pogosto eno zmaguje na račun drugega.

Boštjan Šaver

**Nadja Zgonik: Podobe Slovenstva. Ljubljana: Nova revija, 2002
237 strani (ISBN 961-6352-41-5), 16.900 SIT**

spremnna beseda Niko Grafenauer

Kot umetnostna zgodovinarica in docentka na Akademiji za likovno umetnost v Ljubljani se Nadja Zgonik ukvarja predvsem z raziskovanjem zgodovine slovenske umetnosti in njenim družbenim statusom. Pričujoče delo predstavlja pomemben dosežek v analizi in historični interpretaciji slovenstva, slovenske narodne in nacionalne identitete. Knjiga je razdeljena na štiri krovna poglavja, v katerih se avtorica posveti vidikom uresničitve slovenstva, nastanku in razvoju umetnostno-zgodovinske metodologije za obravnavo naroda, ikonografiji slovenstva in okoliščinam rojstva naroda. Uvodoma avtorica opozori, da ukvarjanje z narodom kot umetnostno kategorijo v resnici sodi v širši kontekst kulturne politike, zato ga lahko po njenem mnenju označimo s pojmom ideologije, pri čemer izpostavlja, da je v slovenskem narodnem prostoru imel kulturni nacionalizem vlogo pozitivne ideologije, saj je pripeljal do nastanka nacionalne države (str. 9). V tem aspektu hudomušno predlaga, da bi lahko kulturo sedaj, ko je že opravila svoje politično poslanstvo, odrešili službe v politične namene. Po drugi plati Zgonikova že v uvodu razdela teoretski sociološki aparat, s katerim konceptualizira pojave, kot so narod, jezik, prostor, nacionalizem, ideologija: takšen teoretični aparat ji omogoča skozi celotno delo pronicljivo analizo tematskega področja. Tako na slikovit in jedrnat način povzame teoretsko iztočnico *zamišljenih skupnosti* Benedicta Andersona, *dihotomizacije nacionalizmov* Ernesta Gellnerja ipd. in jih ves čas dopolnjuje s primeri in podobami iz sveta umetnosti.

V prvem poglavju avtorica dela zastavi tezo, da je kulturni nacionalizem preddržavno stanje neke politične ideologije, saj so nacionalizmi v kulturi po njenem mnenju precej starejši pojav,

kot je denimo vključitev nacionalnih idej v politična gibanja. Navaja primer renesančnega nacionalizma v Firencah, ki se je začel instrumentalizirati in institucionalizirati prek razglašanja Florentincev za dediče antične kulture in naslednike starih Rimljanov (str. 18). Ravno nasprotno je obramba nacionalne kulture v nemškem svetu terjala identifikacijo z naravo, gozdom in podeželskimi kmečkimi navadami (str. 20). Slovenski primer ima podobne poteze kot germanski, vendar je zanj še posebej značilna specifika zavesti o pripadnosti skupnosti, ki jo po mnenju avtorice določa še posebej jezik. Hkrati pa se je ravno med prostorom romanske in germanske kulture, ter njunima imperialističnima kulturnima težnjama, razvil pri nas antagonizem, ki je že hkrati pomenil razliko med dvema izključujočima se možnostima. Avtorica povzema frankofonskega švicarskega pisatelja Charles-Ferdinanda Ramuza, ki v svojem obravnavanju problema identitete v razmerju med romanskim in germanskim svetom ne opredeli antagonizma le z različnostjo kulturnih izhodišč, temveč tudi s temeljno razliko med imperialistično in organicistično kulturo, in njunima različnima religioznima domenama (str. 22). V kontekstu slovenstva Zgonikova razvije zanimivo paralelo, ki jo uporablja slovenska literarna zgodovina: v književnosti 19. stoletja ločuje utilitarni in estetski tok. Prvi konstruira umetnike kot ustvarjalce, ki neuko občinstvo razsvetljujejo, zato je potrebno, da je tudi nivo umetnosti temu primeren; pri drugem pa velja, da ne smemo podcenjevati javnosti in morebiti nerazvitega kulturnega okolja (str. 25). Na tem mestu lahko le opozorim, da se podobne dihotomije pojavljajo tudi na drugih ravneh: denimo v kulturnih študijah je že dolgo časa petrificirana distinkcija med elitističnim in popularnim/množično-kulturnim pristopom percepcije kulture. V tej luči pa je še posebej zanimiva historična perspektiva nastajanja evropskih narodov, ki jo podrobno navaja in povzema tudi avtorica knjige. Denimo za Josipa Vidmarja je narodnost posebna notranja urejenost neke skupine, ki ni le abstraktna ideja, temveč živa ustvarjajoča moč in pomemben vidik ohranjanja ljudstva. Nadja Zgonik pri tem podaja dejstvo, da so krščanski socialisti in komunisti na koncept naroda gledali povsem drugače: z vidika univerzalizma rimokatoliške cerkve oziroma internacionalizma delavskega razreda so izpostavljali religiozno oziroma socialno identiteto pred nacionalno. Vsemu navkljub je prišlo z ustanovitvijo države SHS leta 1918 do prvih potez narodne kulturne samostojnosti Slovencev, ki je po mnenju avtorice povezana tudi s prvimi poskusi definiranja nacionalne identitete v slovenski likovni umetnosti.

V nadaljevanju se avtorica posveti tudi nastanku in razvoju umetnostno-zgodovinske metodologije za obravnavo naroda, pri čemer najprej sistematizira nemški koncept *die Stimmung*. Gre za koncept, ki predoča kulturno in mentalno mapo ustvarjalca, in s tem tudi vidik konstrukcije naroda kot takega. V bistvu koncepta gre za razpoloženje, vzdušje ali ujemanje – tako Zgonikova – pri čemer je zajeta celostnost čustvenega doživetja, ki se v človeku oblikuje v odnosu do okolice. Avtorica navaja slovenjenje koncepta z besedo *štimunga*. Obenem pa podaja, da je štimunga tudi filozofski problem, v okviru katerega jo Hegel definira kot krhko hipnost in bežnost vtisa. Pri tem je zanimivo, da običajni življenjski prostor ne omogoča doživetja tega popolnega občutja, štimungo namreč lahko občutimo ali doživimo le na vrhu gore, na obali ali v valovih glasbe (str. 62). Navedeni primer je eden izmed mnogih, s katerim so se po mnenju avtorice pričeli oblikovati pojmi, merila, teoretski pogledi in vrednotenja umetnosti. Tako je pregled konceptualne umetnostne genealogije v svetovnem vidiku v nadaljevanju dopolnjen z umetnostno geografijo in teorijo na Slovenskem: zgodovinski oris se razteza od Žige Zoisa, Riharda Jakopiča, Izidorja Cankarja do Franca Steleta in Naceta Šumija.

V poglavju ikonografija slovenstva je omenjena konceptualna genealogija slovenstva dopolnjena, pri čemer avtorica knjige ugotavlja, da je bila pri slovenski kulturi sicer kot njena značilnost največkrat poudarjena liričnost, čustvenost in zaverovanost vase. Vendar pri tem duhovna identiteta slovenskega prostora ni v enorazpoloženjskosti, temveč je zaradi raznovrstnosti vplivov takšna značilnost identiteta raznolikosti (str. 117). Takšno identiteto je zajemal tudi slovenski kulturni nacionalizem, tudi kot družbena ideologija skupnosti na preddržavni ravni: namreč če lahko narode delimo na državne narode z zgodovinskimi in vojaškimi ozadjem, in kulturne narode brez

pomembnih političnih prelomnic, potem je slovenski narod nedvomno kulturni narod. Na takšno pogosto uporabljeno iztočnico se opre avtorica, ko se posveti vidikom zgodovinskega mita: tezo podpre tudi s primerom slovenskih narodnih junakov. Denimo liki kot so kralj Matjaž, Peter Klepec, Martin Krpan so po njenem mnenju veliko bolj povezani z naravnimi silami kot pa političnim okoljem (str. 124). Tudi v tem oziru je zanimivo ozadje naravnega mita, kjer Zgonikova ugotavlja navezavo slovenskih impresionistov, kot sta Jakopič in Grohar, na krajino in naravo. Hkrati opozarja, da takšna odločitev izhaja iz identitete tistega naroda, ki se sklicuje na pravico do obstoja po naravnem pravu (str. 127). Pri tem je najbolj zanimivo, da lahko krajina postane prizorišče domovinskih čustev. Nadja Zgonik navaja primer Alp in gorskega sveta, ki je predstavljal veliko odkritje romantičnega časa: opaza, da so pusti gorski svet najprej kultivirali znanstveniki, šele nato umetniki. Tako so gore za časa romantike prvič postale samostojen slikarski motiv v zgodovini umetnosti (str. 128). Morda bi dodal le lastno opazko, da je že italijanski poet Petrarca beležil vtise o svojem vzponu na Mount Ventoux, ali pa Leonardo da Vinci opazke o o gorskem svetu v okolici Monte Rose. Vsekakor pa vzporedno z romantiko v umetnosti predstavlja razsvetljenje v krogu znanosti temelj odkrivanja alpskega in gorskega sveta. Zgonikova navaja, da so alpski pejzaž prvi določili za svoj nacionalni motiv Švicarji, sledili pa so jim ostali alpski narodi, tudi Slovenci. Denimo avtorica pri tem navaja primer domoljubnih pesmi Valentina Vodnika: v zbirki *Pesme za pokušino* je leta 1806 izšla tudi pesem *Veršac*, ki v ustaljeni interpretaciji predstavlja posvetitev neznanemu gorskemu vrhu, ki se spogleduje s Triglavom. Vodnikova izbira alpskih motivov pa je razumljiva tudi z drugega zornega kota, saj se je pesnik leta 1795 povzpel na vrh Triglava, kar je bilo v tistih časih precej bolj nevarno kot danes. V tem kontekstu menim, da ne bi smeli nikakor pozabiti tudi na Valentina Staniča, ki ni bil le izjemen alpinist tistega časa, temveč tudi pesnik, po katerem se je kasneje zgledoval še en pomemben buditelj slovenskega naroda – Slomšek. V luči alpskega pejzaža avtorica knjige izpostavlja tudi znamenitega slikarja Marka Pernharta, ki je bil po rodu Slovenec z avstrijske Koroške, in njegove znamenite panorame s Triglava, Velikega Kleka, Mangarta in Stola (str. 131). Zanj bi lahko dejali, da je vzorni lik slovenskega romantičnega umetnika, za katerega Zgonikova navaja, da je v stiku z naravo razbremenjen družbenih vezi in tako na podlagi razmišljujočega čutenja narave oblikuje spoznanje sveta. Pri tem je narava skrivališče svetega, namreč bolj ko se umetnik po njenem mnenju navezuje na naravo, bolj se zbližuje z bogom: tak odnos do narave pa je poganski in panteističen (str. 134). Avtorica knjige opozarja, da takšne poteze vzpostavljanja pomenoslovja narave pred zgodovino zaznamujejo še danes narodne simbolne figure. V izvrstnem pregledu nas tako seznanjajo z genealogijo današnjih državnih simbolov, kjer stajata simbolika Triglava in slovenskega morja (str. 136-146).

V zaključnem poglavju o rojstvu naroda Nadja Zgonik ugotavlja, da je organicistična kultura v slovenskem kontekstu pred imperialistično. Tezo podpira s primeri taborskih gibanj za časa slovenskega narodnega prebujenja, ko se politično dogajanje ni odvijalo v zaprtih sobanah, temveč na prostem, v naravnem okolju: družbenost takšnega gibanja je po njeni sodbi izvirala iz narave (str. 166). Kot najbolj značilno prezervacionistično organizacijo na Slovenskem, ki je težila k organicistični identiteti nacionalne kulture, omenja avtorica knjige Slovensko planinsko društvo (SPD), ki si je ob ustanovitvi leta 1893 za eno od svojih nalog postavilo tudi narodnostni program. Kulturni in narodni boj v do takrat ideološko nevtralnem prostoru slovenskih alp je bil tako zaznamovan s krčevitim privzajanjem planinskih poti, posameznih vrhov, s postavljanjem planinskih koč, slikanjem markacij, in v končni fazi s planinsko fotografijo, za katero že Aleš Erjavec v svojih študijah ugotavlja, da je tesno povezana s slovensko nacionalno identiteto. Vsekakor v takšni konceptualizaciji izstopa že omenjeni Triglav, ki predstavlja v misli avtorice neuklonljivost in nepremagljivost slovenskega naroda: Triglav je stražar, ki nas varuje, in hkrati sidro, ki nas vpenja v domačo grudo.

V pričujoči izvrstni študiji Nadja Zgonik opozarja, da je zgodovinska vloga nacionalne umetnosti v tem, da predstavi narodovo zgodovino kot vrednoto, ki omogoča samorefleksijo tudi v širših združbah, kot je denimo prihajajoča evropska. Da bi pa bi do takšnega koraka sploh

prišlo, je potrebno v prvi instanci konceptualizirati slovenstvo in njegove podobe. Knjiga *Podobe slovenstva* nedvomno predstavlja takšen korak, v katerem avtorica na tenkočuten in sistematičen način vplete institucijo umetnosti in rdečo nit slovenstva, pri čemer pa ji uspe – kot tudi sama opozarja – zavzeti nevtralnou ideološko pozicijo. Vsekakor je potrebno izdatno pohvaliti tudi založnika, saj knjiga s svojo barvno slikovno opremo predstavlja redko izjemo v tovrstni praksi na Slovenskem: le želimo si lahko, da bi luč sveta zagledalo več takšnih del.

Novosti na knjižnem trgu namenjene recenziji (do decembra 2004)

Claude Levi-Strauss: *Divja misel*. Ljubljana: Krtina, 2004.

John Holloway: *Spreminjamo svet brez boja za oblast*. Ljubljana: Študentska založba, 2004.

Eric J. Hobsbawn: *Zanimivi časi – moje doživetje 20. stoletja*. Ljubljana: Sophia, 2004.

ur. Breda Luther, Vida Zei, Hanno Hardt: *Medijska kultura – kako brati medijske tekste*. Ljubljana: Študentska založba, 2004.

Immanuel Wallerstein: *Zaton ameriške moči*. Ljubljana: Založba /*cf, 2004.

ur. Maja Sunčič, Brane Senegačnik: *Antika za tretje tisočletje*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU, 2004.

Maja Breznik: *Kulturni revizionizem – kultura med neoliberalizmom in socialno odgovorno politiko*. Ljubljana: Mirovni inštitut, Inštitut za sodobne družbene in politične študije, 2003.

John Fiske: *Uvod v komunikacijske študije*. Ljubljana: Založba FDV, 2004.

ur. Ivan Svetlik, Branko Ilič: *Razpoke v zgodbi o uspehu – primerjalna analiza upravljanja človeških virov v Sloveniji*. Ljubljana: Sophia, 2004.

Leonardo Benevolo: *Mesto v zgodovini Evrope*. Ljubljana: Založba /*cf, 2004.

Tomaž Krpič: *Kognitivno delovanje človeškega telesa*. Ljubljana: Založba FDV, 2004.

ur. Mojca Pajnik, Simona Zavratnik Zimic: *Migracije, globalizacija, Evropska unija*. Ljubljana: Mirovni inštitut, Inštitut za sodobne družbene in politične študije, 2003.

Ulrich Beck: *Kaj je globalizacija? Zmote globalizma - odgovori na globalizacijo*. Ljubljana: Krtina, 2003.

Pierre Bourdieu: *Sociologija kot politika*. Ljubljana: Založba /*cf., 2003.

Jean-Claude Milner: *Strukturalizem: liki in paradigma*. Ljubljana: Krtina, 2003.

Matjaž Uršič: *Urbani prostori potrošnje*. Ljubljana: Založba FDV, 2003.

ur. Frane Adam, Matevž Tomšič: *Kompendij socioloških teorij*. Ljubljana: Študentska založba, 2004.

ur. Igor Škamperle: *Ars magna: Alkimija med mitom in znanostjo*. Ljubljana: Nova revija, 2003.

Noam, Chomsky: *Somrak demokracije*. Ljubljana: Studia humanitatis, 2003.

Mitja Velikonja: *Mitografije sedanjosti: študije primerov sodobnih političnih mitologij*. Ljubljana: Študentska založba, 2003.

Aleš Debeljak: *Evropa brez Evropejcev*. Ljubljana: Sophia, 2004.

Jan Makarovič: *Antropologija ustvarjalnosti: biologija, psihologija, družba*. Ljubljana: Nova revija, 2003.

Edward Sapir: *Jezik: uvod v proučevanje govora*. Ljubljana: Krtina, 2003.

Benedict Anderson: *Zamišljene skupnosti: o izvoru in širjenju nacionalizma*. Ljubljana: Studia humanitatis, 2003.